

Valerii Zhuk¹

National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine

Yuliia Bezdushna²

National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine

Yuliia Shenderivska³

National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine

Organizational and Methodical Approaches to the Introduction of Mass Damage Assessment

Abstract. Periodically, the government and experts declare hundreds of billions of US dollars in war losses incurred by Ukraine. However, this is a generalized assessment. Object-by-object expert assessment has an inconsiderable application; it should be creative and, in particular, consider industry specifics. Today, the most unsolved issues are precisely the mass object-by-object assessment of damage and losses caused by the war. The article's purpose is to justify organizational approaches to the introduction of mass assessment of losses and the development and testing of such evaluation methodology based on individual agricultural enterprises. The research uses calculation methods and the methodology of expert monetary assessment. The authors used the analysis method to calculate the research enterprise's average annual pre-war performance indicators; methods of generalization and comparison are applied in analyzing its financial and economic activity based on indicators of financial and statistical reporting. An analysis of the functioning of state and international registers of losses was carried out. Information about the Unified digital integrated information and analytical system for managing the reconstruction of real estate, construction, and infrastructure objects has been disclosed. To implement existing compensation policies for destroyed, damaged property and direct and indirect losses of enterprises, approaches to the introduction of mass assessment of losses are proposed. On the example of indirect losses of agricultural enterprises, which they suffered due to the impossibility of using agricultural land, the article presents an approach to introducing mass assessment of losses. The proposed organizational approach and methodical procedure for calculating indirect losses (lost profit) of agricultural enterprises from the war provides for the introduction of an object-by-object approach accessible to accountants, simplified application of mathematical and program-table methods, which will allow reliably, objectively (documentally confirmed) to determine losses without excessive financial costs related to the payment of third-party examinations.

Keywords: loss compensation, loss assessment methodology, direct losses, lost profit, international experience, accounting approach, loss fixation mechanism, international arbitration, compensation commission, evidence.

Suggested Citation

Zhuk, V., Bezdushna, Yu., Shenderivska, Yu. (2024). Organizational and Methodical Approaches to the Introduction of Mass Damage Assessment. *Oblik i finansi*, 3(105), 64-74. [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2024-3\(105\)-64-74](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2024-3(105)-64-74)

¹ Valerii Zhuk, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine.

ORCID 0000-0003-1367-5333

E-mail: zhuk@faaf.org.ua (Corresponding author)

² Yuliia Bezdushna, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine.

ORCID 0000-0002-5924-0805

³ Yuliya Shenderivska, "Institute of Agrarian Economics" National Scientific Centre, Kyiv, Ukraine.

ORCID 0000-0002-5660-2997

Організаційно-методичні підходи до запровадження масової оцінки збитків*

Анотація. *Періодично уряд та експерти декларують сотні мільярдів дол. США понесених Україною збитків від війни. Проте, мова йде про узагальнену оцінку. Пооб'єктна, експертна оцінка має поодинокі застосування і повинна вирізнятися креативністю, зокрема враховувати галузеві особливості. Метою статті є обґрунтування організаційних підходів до запровадження масової оцінки збитків, розробка та апробація методики такої оцінки на базі окремих сільськогосподарських підприємств. У дослідженні застосовано розрахункові методи із застосуванням методології експертної грошової оцінки. Метод аналізу використаний для проведення розрахунку середньорічних довоєнних показників діяльності дослідного підприємства; методи узагальнення та порівняння застосовано у процесі аналізу його фінансово-господарської діяльності на основі показників фінансової та статистичної звітності. Проведено аналіз стану функціонування державного та міжнародного реєстрів збитків. Розкрито інформацію про Єдину цифрову інтегровану інформаційно-аналітичну систему управління процесом відбудови об'єктів нерухомого майна, будівництва та інфраструктури. З метою реалізації наявних компенсаційних політик щодо знищеного, пошкодженого майна, прямих та непрямих збитків підприємств, запропоновано підходи до запровадження масової оцінки збитків. На прикладі непрямих збитків аграрних підприємств, що вони зазнали через неможливість використання земель сільськогосподарського призначення, у статті презентовано організаційно-методичні підходи до запровадження масової оцінки збитків. Запропонований організаційний підхід та методичний порядок обрахунку непрямих збитків (упущеної вигоди) аграрних підприємств від війни передбачає запровадження доступного бухгалтерам пооб'єктного підходу, спрощеного застосування математичних та програмно-табличних методів, що дозволить достовірно, об'єктивно (документально підтверджено) визначати втрати без надмірних фінансових витрат пов'язаних з платністю сторонніх експертиз.*

Ключові слова: *компенсація збитків, методика оцінки збитків, прямі збитки, упущена вигода, міжнародний досвід, бухгалтерський підхід, механізм фіксації збитків, міжнародний арбітраж, компенсаційна комісія, докази.*

Постановка проблеми. Україна та її союзники рішуче налаштовані стягнути репарації з країни-агресора – російської федерації. Важливими складовими у цьому процесі є всеосяжна об'єктивна оцінка та масове пооб'єктне документальне підтвердження нанесеної шкоди та збитків від війни, справедливий розподіл репарацій, політика їх ефективного спрямування на відбудову та розвиток, а також підтримку підприємницької діяльності.

Владою та експертним середовищем України декларуються сотні мільярдів дол. США збитків від війни. Проте, мова йде про узагальнену оцінку. Пооб'єктна, експертна оцінка має поодинокі застосування і повинна вирізнятися креативністю, зокрема по-відношенню до галузевих особливостей. Станом на початок 2023 р. найбільш невіршеними залишаються питання саме масової пооб'єктної оцінки шкоди та збитків нанесених війною. Відповідно, по державі в цілому та по галузях відсутня інформація про реальний стан справ, не формується відповідна база для політики компенсацій і повоєнного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, розрахунки та оцінки сум матеріальної школи від збройної агресії російської федерації в Україні досить широко представлені в інформаційному просторі. Різні світові організації намагаються детально висвітлити питання збитків, що зазнала Україна. Зокрема, глобальна оцінка збитків проводитьсь Світовим банком на основі методик, які розроблені Економічною комісією ООН [1]. Крім того звіт «Як війна шкодить навколишньому середовищу?» опублікувала Обсерваторія конфліктів та навколишнього середовища [2].

В Україні методики оцінки шкоди та збитків урегульовані у нормативних документах, а також широко обговорюються у різних професійних виданнях та інтернет-ресурсах [3, 4, 5, 6].

Однак, наявні підходи не забезпечують комплексного підходу до вирішення проблеми. Невіршеними залишаються питання масової оцінки шкоди та збитків нанесених війною.

* У статті представлені результати дослідження, отримані в процесі виконання проекту «Розробити методичні підходи до визначення втрат, оцінювання впливу військової агресії та компенсаційної політики на розвиток аграрного підприємництва» № 2022.01/0145 конкурсу «Наука для відбудови України в воєнний та повоєнний періоди» за рахунок грантової підтримки Національного фонду досліджень України.

Метою статті є обґрунтування організаційних підходів до запровадження масової оцінки збитків, розробка та апробація методики такої оцінки на базі окремих сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. У дослідженні застосовано розрахункові методи із застосуванням методології експертної грошової оцінки. Метод аналізу використаний для проведення розрахунку середньорічних довоєнних показників діяльності дослідного підприємства; методи узагальнення та порівняння застосовано у процесі аналізу його фінансово-господарської діяльності на основі показників фінансової та статистичної звітності. Апробація результатів реалізації проекту здійснена на основі інформації ПСП «Козирське» (Миколаївська обл., Очаківський р-н).

Виклад основного матеріалу. Міністерством економіки України спільно з Фондом державного майна України видано наказ від 18 жовтня 2022 р. № 3904/1223 «Про затвердження методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності» (далі – Методика). На думку фахівців з оцінки, що підтверджується численними зауваженнями і пропозиціями ще до проекту Методики, які нажалі не були враховані, вона є методологічно та методично недосконалою, складною у застосуванні навіть фахівцями та не вирішить проблему масової об'єктної оцінки й формування бази даних для ефективної компенсаційної політики. До того ж Методикою передбачається, що оцінку мають проводити лише сертифіковані оцінювачі (в Україні таких налічується біля 4 тис. суб'єктів) та судові експерти (136 суб'єктів), що недостатньо, враховуючи масштаби постраждалих домогосподарств, об'єктів інфраструктури, не кажучи вже про підприємства. До того ж оцінка має проводитись за кошти постраждалих підприємств. Очевидно, що спроможність малих та середніх підприємств по оплаті цих послуг є сумнівною.

Таким чином, лише застосування визначеного Методикою підходу не вирішить проблему масової, об'єктної оцінки збитків підприємств в цілому і особливо по аграрній галузі. Державна компенсаційна політика управління, грантові ініціативи не отримують належної інформації щодо масштабів документально підтверджених втрат та, відповідно, бази для справедливого, ефективного розподілу репарацій. Важливим недоліком Методики є і обмеження в обрахунку непрямих збитків (упущеної вигоди) від війни лише підприємствами, які мають прямі руйнування. Натомість аграрний сектор має найбільші втрати саме від занепаду ринків збуту, несвоєчасного та обмеженого застосування у виробничій діяльності палива, добрив, засобів захисту рослин і тварин, відсутності через мобілізацію механізаторів та іншу непрямую шкоду бізнесу від війни.

Протягом 2022-2024 рр. проведена масштабна робота по запровадженню механізмів збору та узагальненню інформації про пошкоджене майно для подальшої компенсації і відшкодувань. 23 березня 2022 року було прийнято Постанову Кабінету Міністрів № 380 «Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» [7], якою було затверджено Порядок подання інформаційного повідомлення про пошкоджене майно.

23 лютого 2023 року набув чинності Закон України № 2923 [8], яким було створено Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України (далі – Реєстр пошкодженого та знищеного майна).

Функціонування Реєстру пошкодженого та знищеного майна спрямоване на систематизацію інформації про об'єкти нерухомості, що зазнали ушкоджень або були повністю знищені. Цей реєстр є важливою складовою національної системи управління наслідками бойових дій і терористичних актів, зокрема для координації дій державних органів щодо відшкодування збитків громадянам та юридичним особам.

Наразі подача інформаційних повідомлень здійснюється за допомогою електронних засобів комунікації, зокрема Єдиного державного вебпорталу електронних послуг «Дія». Фізичні та юридичні особи можуть подати повідомлення про збитки за допомогою особистих кабінетів користувачів або мобільного додатка «Дія». Реєстр також дозволяє подавати інформацію через адміністраторів центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП) або нотаріусів. Усі подані дані реєструються та зберігаються в електронному вигляді на платформі «Дія», що забезпечує їх захист і подальше використання.

Дані, що вносяться до реєстру, охоплюють широку інформацію, зокрема ідентифікаційні дані власників майна, технічні характеристики об'єктів, характер пошкоджень та інші параметри, необхідні для точної оцінки масштабу збитків. Включення таких даних до реєстру дозволяє забезпечити прозорість процесу та достовірність інформації, що є необхідною для подальших компенсаційних заходів.

В липні 2024 року Реєстр пошкодженого та знищеного майна було оновлено до версії 5.1. Функціонал платформи було розширено калькулятором для перевірки суми сертифікатів. На етапі «Реєстрація даних договору купівлі-продажу нерухомого майна» він показує загальну суму сертифіката та залишок після здійснення платежу. Також у звітах із сертифікатами з'явився фільтр «Залучено програму «Оселя» і відповідна колонка, що пов'язана з підготовкою до інтеграції послуг «Відновлення та «Оселя» [9].

3 вересня 2024 року функціонал порталу «Дія» було розширено з метою спрощення подачі заяв для громадян, чиє житло постраждало від військової агресії РФ. Важливим оновленням є можливість автоматизованого замовлення витягу про несудимість через портал «Дія». Це прискорює процес перевірки заявників, оскільки раніше така перевірка могла тривати декілька тижнів. Інформація про несудимість тепер генерується з реєстрів за кілька хвилин. Крім того, заяву на компенсацію тепер можуть подавати законні представники власників житла, які є неповнолітніми або недієздатними. Для цього потрібно надати відповідні документи до ЦНАПу.

Дані реєстру є інформаційною базою для реалізації державної програми «Відновлення». Програма почала працювати 10 травня 2023 року з виплат до 200 тис. грн на ремонт, а станом на вересень 2024 року також дозволяє отримати до 500 тис. грн на відновлення житла або сертифікат на купівлю нового житла.

За період роботи травень 2023 року – вересень 2024 року 65 тисяч родин отримали кошти для ремонту пошкодженого житла на загальну суму в 7 млрд грн. Також 9 тисяч сімей отримали житлові сертифікати, а 3 тисячі вже реалізували їх та отримали нове житло замість знищеного [10]. Всього в Реєстрі налічується вже більше 300 тис. заяв [11]. Найбільше заяв про отримання допомоги надійшло з Харківської, Київської, Донецької, Миколаївської, Херсонської та Чернігівської областей.

Попри норми Порядку ведення Державного реєстру майна № 624 (пп. 7 п. 5) [12] дані Реєстру залишаються закритими. У відкритому доступі є лише окремі узагальнені дані, які періодично озвучують посадові особи державних органів та органи місцевого самоврядування.

Програму розробили Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури спільно з Міністерством цифрової трансформації, за підтримки міжнародних партнерів, зокрема USAID, UK aid та Світового банку. Реалізація цієї ініціативи показує, як цифрові інструменти допомагають у відбудові країни, забезпечуючи прозорість і швидкість процесів.

Отже, Реєстр пошкодженого та знищеного майна відіграє важливу роль у системі відшкодування збитків від війни, сприяючи організації державних компенсацій і відновленню зруйнованого майна. Функціонал порталу «Дія» поступово вдосконалюється і розширюється, прискорюючи прийняття, обробку, систематизацію та аналіз даних.

В 2023 році поряд з державним Реєстром пошкодженого та знищеного майна Радою Європи було прийнято рішення про створення першого компоненту міжнародного компенсаційного механізму – Реєстру збитків, завданих агресією Росії проти України.

Реєстр – це міжнародна організація, до якої входить 44 учасники (43 країни і Європейський союз). До функцій Реєстру належить збір, класифікація, реєстрація даних про збитки, завдані Російською федерацією Україні. Для розгляду заяв і

призначення відшкодування в подальшому буде створена інша інституційна одиниця.

Однією з ключових відмінностей міжнародного реєстру від національного є можливість отримати відшкодування не лише знищеного, пошкодженого майна, а за ще 20-ма категоріями втрат для фізичних осіб і 11-ма для юридичних. Наприклад, вимушене переміщення, порушення особистої недоторканності, збитки бізнесу та інші. Тобто міжнародний Реєстр збитків, завданих агресією Росії проти України, – це найбільш повна база даних про втрати України і українців у російсько-українській війні. Також за словами заступниці Міністра юстиції України Ірини Мудрої створення міжнародного реєстру зумовлено потребою в правовому важелі впливу на країну-агресора і отримання відшкодування в тому числі за рахунок її активів в інших юрисдикціях [13].

Реєстр розпочав прийняття заяв 2 квітня 2024 року. Оскільки категорій втрат значна кількість, вони відкриваються поступово. Першими почали подавати заяви фізичні особи про пошкодження або знищення житлової нерухомості. Станом на липень 2024 року за цією категорією було подано понад 4,5 тис. заяв. 16 липня 2024 року Реєстр повідомив про оновлення правил подання заяв, що включають нові категорії, та впровадження додаткових можливостей. Затверджені Конференцією Учасників правила охоплюють 12 нових категорій, що включають відшкодування збитків, пов'язаних з пошкодженням житлового майна, втратами через загибель або зникнення осіб, а також внутрішнє переміщення. Очікується, що до кінця 2024 року Реєстр прийматиме заяви за усіма категоріями. Оновлення дозволяють фізичним і юридичним особам подавати заяви як онлайн, так і в офлайн режимі, що значно підвищує доступність та зручність процесу.

Зокрема, нові правила дозволяють подавати заяви через Центри надання адміністративних послуг (ЦНАПи), розташовані по всій Україні, а також за допомогою багатофункціонального порталу «Дія», яким користується понад 20 мільйонів українців. Це створює можливість швидшого розгляду заяв, адже заповнення форми на порталі займає від 10 до 20 хвилин, що значно пришвидшує процес подання та обробки інформації. Важливою новацією стало також впровадження механізму залучення представників: батьки або опікуни тепер можуть подавати заяви від імені своїх неповнолітніх дітей або недієздатних осіб.

Серед категорій, для яких відкрито подання заяв, можна відзначити відшкодування збитків, пов'язаних з руйнуванням або пошкодженням інфраструктури, смертю або зникненням безвісти членів сім'ї, а також збитками бізнесу. Окремі категорії дозволяють подання заяв від юридичних осіб, а також від органів державної та місцевої влади України. Однак, станом на вересень 2024 року прийом заяв за новими категоріями ще не здійснюється.

Порядок подання заяви до міжнародного Реєстру збитків, завданих агресією Росії проти України, регулюється Порядком № 365 [14] в рамках реалізації положень Резолюції CM/Res(2023)3 Комітету

Міністрів Ради Європи від 12 травня 2023 р. «Про встановлення Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України».

Подати заяву про отримання компенсації пошкодженого або знищеного майна може фізична особа, що має громадянство України, і яка є юридичним власником майна. Щодо кожного пошкодженого або знищеного об'єкта слід подавати окремі заяви. Якщо будинок, квартира чи інше житлове приміщення знаходяться в спільній власності, то кожен співвласник має подати заяву відповідно до своєї частки володіння. При цьому узгодження з іншими співвласниками не потрібне.

До об'єктів, які підлягають відшкодуванню належать: приватний будинок, квартира, житлове приміщення, дачний будинок, садовий будинок, садиба, житловий будинок садибного типу.

Щоб заява була прийнята Реєстром, нерухомисть має відповідати трьом вимогам:

1) бути пошкодженою або знищеною через міжнародно-протиправні дії Російської Федерації в Україні або проти України після 24 лютого 2022 року;

2) знаходитись на території України в межах її міжнародно визнаних кордонів, включаючи її територіальні води;

3) наявне право власності на об'єкт нерухомого майна.

За наявності до заяви слід додати:

– акти комісійного обстеження пошкодженого та знищеного майна;

– звіти з технічного обстеження, що містять висновок про технічний стан;

– акти та звіти оцінки майна (стандартизованої, аналітичної, незалежної, судової експертизи) та рецензії на них або звіти про оцінку збитків.

Також за бажанням заявник може прикласти до заяви додаткові матеріали, що підтверджують, зокрема, факт та суму завданих збитків.

Подання заяви до Реєстру можливе в електронній і паперовій формах. Щоб подати заяву в паперовій формі слід звернутися до ЦНАПу. Щоб подати заяву в електронній формі, заявник повинен:

1) пройти процедуру електронної ідентифікації та автентифікації на Порталі або в мобільному додатку «Дія»;

2) внести відомості про пошкоджений або знищений об'єкт.

Час заповнення заяви через «Дію» складає 10 хвилин.

Отримання заяви порталом «Дія» засвідчується надсиланням заявнику відповідного повідомлення. Після цього дані заяви не підлягають редагуванню, але можливим залишається надсиланням додаткових матеріалів щодо об'єкту відшкодування. З «Дії» заяви передаються до Реєстру збитків. Статус та інформація про рух заяви по компенсаційному механізмі буде надсилатись заявнику в мобільний додаток або портал «Дія».

Ще один компенсаційний проект запровадив Кабінет Міністрів України Постановою № 1286 від 15.11.2022 р. [15]. Це експериментальний проект із створення, впровадження та забезпечення функціонування Єдиної цифрової інтегрованої інформаційно-аналітичної системи управління процесом відбудови об'єктів нерухомого майна, будівництва та інфраструктури (далі – Єдина цифрова система).

Єдина цифрова система створена для того, щоб об'єднати у собі всі дані про відновлення та/або відбудову об'єктів нерухомого майна, будівництва та інфраструктури, автоматизувати планування і здійснювати моніторинг процесів й використання фінансових ресурсів. Тобто реалізація проектів з відновлення буде здійснюватись за принципом «єдиного вікна».

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 382 від 25 квітня 2023 р. [20] реалізація експериментального проекту відновлення населених пунктів, що постраждали від збройної агресії РФ, запланована на 2023-2025 рр. Координаторами цього проекту призначено Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України та Агентство відновлення.

Брати участь в експериментальному проекті можуть облдержадміністрації, органи місцевого самоврядування, служби відновлення та розвитку інфраструктури в областях. Під відновленням населених пунктів мається на увазі «виготовлення проектної документації (проектно-кошторисної документації), нове будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт, поточний ремонт і придбання товарів» [20].

Віднесення територіальних громад до категорії територій відновлення здійснюється згідно з Порядком визначення територій відновлення від 18 липня 2023 р. № 731 [21]. До таких територій відноситься громада, що відповідає хоча б одному з чотирьох критеріїв (рис. 1).

Наказом Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України 23 січня 2024 року № 65 було затверджено Положення про Єдину цифрову інтегровану інформаційно-аналітичну систему управління процесом відбудови об'єктів нерухомого майна, будівництва та інфраструктури [16]. Ним передбачено, що Єдина цифрова система складається з:

– центральної бази даних, що містить програмне забезпечення для безпечного зберігання і швидкої передачі даних;

– електронного кабінету, що слугуватиме для доступу користувачів до внесення і отримання інформації про відновлення та/або відбудови;

– порталу, на якому будуть оприлюднюватись дані про відповідні проекти.

Користувачами цієї системи можуть бути уповноважені представники центральних органів державної влади, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання, які пройшли процедуру електронної ідентифікації/автентифікації.

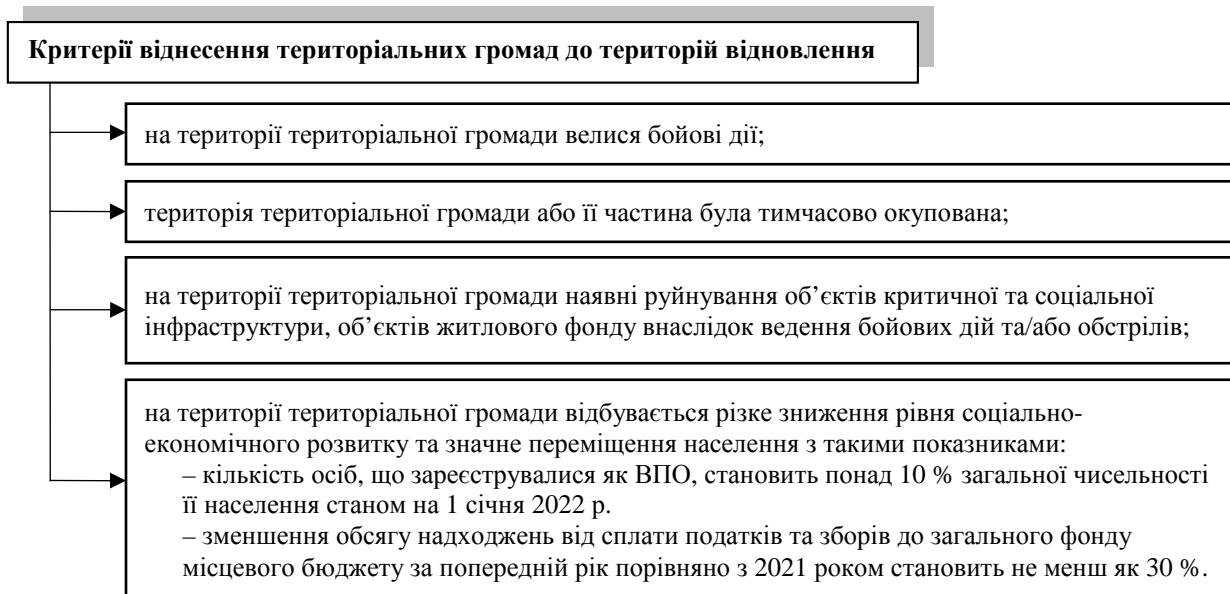

Рис. 1. Критерії віднесення територіальних громад до територій відновлення

Джерело: [21].

Єдина цифрова система реалізується на цифровій платформі DREAM [17]. DREAM – державна екосистема управління відбудовою, яка створює єдиний цифровий шлях проєктів відбудови і забезпечує їх прозору та ефективну реалізацію на національному, регіональному й місцевому рівнях. Крім Наказу Мініфраструктури № 65 ця екосистема функціонує на підставі Постанови Кабінету Міністрів України № 118 [18], що регламентує порядок використання коштів фонду ліквідації наслідків збройної агресії.

Інформаційна система DREAM здійснює збір даних щодо проєктів у режимі реального часу, представляє їх у вигляді структурованих таблиць, графіків і діаграм та забезпечує публічність даних.

Екосистема DREAM функціонує на двох рівнях. Перший рівень представляє собою сукупність уже існуючих державних реєстрів, інформаційних систем та сервісів, що формують єдиний маршрут для реалізації проєктів. До таких реєстрів і систем належать: Реєстр пошкодженого і зруйнованого майна (РПЗМ), Геоінформаційна система (ГІС), Галузева система управління відновленням інфраструктури, платформа ДІА, Єдиний державний реєстр юридичних осіб (ЄДР), Єдина державна електронна система у сфері будівництва (ЄДЕССБ), а також системи Prozorro та Spending.gov.ua.

Другий рівень екосистеми – це інтеграційна платформа, яка слугує «парасольковою» системою. Вона забезпечує збирання, обробку та зберігання даних з усіх систем першого рівня на кожному етапі реалізації проєктів. Крім того, вона надає відкритий доступ до цих даних та інструменти для управління, моніторингу і контролю, що дозволяє забезпечити прозорість та підвищити ефективність управлінських рішень у сфері відбудови.

DREAM супроводжує роботу органів місцевого самоврядування на всіх етапах, зокрема: фіксування

збитків та розрахунок потреб; планування та громадські слухання; розробка проєкту; банк проєктів; фінансування; підготовка і проведення закупівель; реалізація проєкту; здача об'єкту в експлуатацію, звітність.

Кожна ініціатива, представлена в DREAM, потрапляє до єдиної платформи, що дозволяє громадам напряму презентувати свої проєкти потенційним інвесторам. Це сприяє доступу до різноманітних джерел фінансування, серед яких можуть бути державні або регіональні бюджети, кошти іноземних урядів і організацій, приватні інвестиції, або змішані моделі фінансування, зокрема в рамках державно-приватного партнерства.

В свою чергу міжнародні організації мають можливість обирати проєкти для фінансування через єдину «вітрину проєктів», що виступає як централізований ресурс для презентації всіх доступних ініціатив. Крім того, інвестори отримують доступ до детальної інформації про використання фінансових ресурсів, що дозволяє контролювати ефективність розподілу коштів та прозорість їх використання на кожному етапі реалізації проєктів. Завдяки наявності звітів про закупівлі, виконання робіт та аудит, інвестори можуть здійснювати постійний моніторинг і аналіз прогресу за кожним профінансованим проєктом.

Отже, зараз вже функціонує ряд компенсаційних механізмів, які спрямовані на запровадження ефективного відшкодування збитків, що понесли як громадяни, так і підприємства України в ході військової агресії РФ. На жаль, процес відшкодування займе десятки років і на сьогодні всі реєстри та системи інформації щодо завданої шкоди націлені на компенсацію такої шкоди фізичним особам. При цьому вітчизняний бізнес, що несе щоденні втрати, залишається осторонь, втрачаючи докази та підтверджуючі факти таких втрат. Чинна Методика

оцінки [22] передбачає можливість проведення оцінки збитків підприємств (упущеної вигоди) лише за умови понесення прямої матеріальної шкоди, що значно звужує можливості підприємств в частині майбутньої компенсації їх втрат. Неодноразово нами наголошувалось на необхідності запровадження масової оцінки втрат вітчизняних підприємств і застосування при цьому пооб'єктного аналітичного підходу. Адже наявні макроекономічні розрахунки Світового банку та інших глобальних і національних інституцій не забезпечують деталізації своїх вартісних припущень. Відтак, неможливо говорити про реалізацію у майбутньому компенсаційних важелів щодо втрат підприємств.

У методичних рекомендаціях [23] нами запропоновано проведення аналітичної оцінки

непрямих збитків аграрних підприємств, що виникли в результаті скорочення обсягів їх господарської діяльності незалежно від прямої матеріальної шкоди. В основу таких розрахунків покладено середньорічний валовий дохід від сільськогосподарської діяльності та обсяги землекористування у до- та післявоєнні періоди. У разі, якщо відбулося суттєве зменшення землекористування і можна обґрунтовано довести його зв'язок з початком повномасштабної війни в Україні, потрібно провести відповідну оцінку упущеної вигоди та задокументувати її. В таблиці 1 наведена апробація методики такої оцінки, що базується на підходах, запропонованих нами у Методичних рекомендаціях [23].

Таблиця 1. Апробація методики розрахунку упущеної вигоди для її застосування в масовій оцінці збитків сільськогосподарських підприємств

1. Розрахунок середньорічного розміру валового доходу від сільськогосподарської діяльності на 1 га. в довоєнний період

№ пп	Показник	Джерело інформації / розрахунок	2019 рік	2020 рік	2021 рік
1	Зібрана площа (площа насаджень у плодоносному віці), га	Форма № 29-сг, кол. 2	2 829,38	4 005,27	6 297,37
2	Обсяг виробництва, ц	Форма № 29-сг, кол. 3	106 782,80	139 325,85	297 457,50
3	Кількість реалізованої продукції, ц	Форма № 21-заг кол. 1	94 738,00	97 487,00	268 819,00
4	Вартість реалізованої продукції (без дотацій і ПДВ), грн	Форма № 21-заг, кол. 2	46 311 447,00	48 508 842,00	160 829 062,00
5	Очікуваний дохід від продукції, одержуваної на земельній ділянці, грн.	п.4/п.3 x 2	50 538 435,93	66 488 507,00	178 106 615,03
6	Виробнича собівартість виробленої продукції, грн.	Форма 50-сг, кол. 1.	33 176 600,00	43 478 400,00	122 663 700,00
7	Валовий дохід від сільськогосподарської діяльності, грн.	П.5 – п.6	17 361 835,93	23 010 107,00	55 442 915,03
8	Валовий дохід від с/г діяльності на 1 га с.г. угідь, грн. / га	п.7/п.1	6 136,27	5 744,96	8 804,14
Середньорічний валовий дохід від сільськогосподарської діяльності на 1 га. сільськогосподарських угідь, грн.					6 895,12

2. Розрахунок непрямих збитків від унеможливлення використання земель

№ п/п	Земельні ділянки	Загальна площа угідь, га	Середньорічний довоєнний валовий дохід від сільськогосподарської діяльності на 1 га сільськогосподарських угідь, грн	Сума непрямих збитків, грн
1.	Землі, які не використовуються з економічних наслідків від війни	-465,48	6 895,12	-3 209 540,46

Джерело: розрахунки авторів на основі даних дослідного підприємства.

Зокрема непрямим збитком власника/користувача земельної ділянки сільськогосподарського призначення є його втрати у вигляді упущеної вигоди (недоотриманого валового доходу) через неможливість використання сільськогосподарських угідь у зв'язку з війною. Такий збиток розраховується як добуток площі втрачених для господарювання сільськогосподарських угідь та середньорічного розміру валового доходу від сільськогосподарської діяльності на 1 га. в довоєнний період. При цьому валовий дохід від сільськогосподарської діяльності у довоєнний період визначається як різниця між доходом від реалізації продукції, вирощеної на земельній ділянці, та її виробничою собівартістю. Саме такий методичний підхід, на нашу думку, варто покласти в основу масової оцінки збитків сільськогосподарських підприємств.

Запровадити масову оцінку збитків підприємств України варто через систему державної статистики, що дозволить агрегувати результати і представити їх у динаміці, у розрізі галузей та в цілому по Україні.

Організаційний механізм масової оцінки може включати наступні етапи.

1. Розрахунок непрямих збитків підприємством та документування результатів. Як зазначено вище, це може бути реалізовано за алгоритмом, що визначений Методичними рекомендаціями [23].

2. Включення результатів оцінки у форму статистичної звітності, наприклад у державне статистичне спостереження «Структурне обстеження підприємства» № 1-підприємництво (річна), що затверджена Наказом Держстату від 12.09.2023 р. № 267.

3. Включення результатів оцінки у форму фінансової звітності № 5 «Примітки до річної фінансової звітності», що затверджена наказом Міністерства фінансів України від 29.11.2000 р. № 302.

4. Узагальнення інформації на рівні галузей, видів діяльності та в цілому по Україні.

Всі документи та розрахунки, що підтверджують факти воєнних злочинів і розмір непрямих збитків, в подальшому є підтверджувальною інформаційною базою для проведення офіційної експертизи чи незалежної оцінки. Крім того на наше переконання, такі розрахунки мають бути узагальнені на рівні системи національних рахунків.

4 Список використаних джерел

1. Damage, loss and needs assessment – tools and methodology. The world bank. URL: <https://www.gfdrr.org/en/damage-loss-and-needs-assessment-tools-and-methodology>
2. How does war damage the environment? Conflict and Environment Observatory, 2020. URL: <https://ceobs.org/how-does-war-damage-the-environment/>
3. Krasnolutskiy O. War with Russia: environmental damage to Ukraine exceeds UAH 2 trillion. Ukrinform. URL: <https://www.ukrinform.net/rubric-ato/3738413-war-with-russia-environmental-damage-to-ukraine-exceeds-uah-2-trillion.html>
4. Damage to hydrotechnical reclamation from the explosion of the Kakhovka hydroelectric power plant exceeded UAH 150 billion. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. URL: <https://forbes.ua/news/zbitki-gidrotekhnichnoi-melioratsii-vid-pidrivu-kakhovskoi-ges-perevishchili-150-mlrd-gm-minagropolitiki-12062023-14150>
5. Висоцький Т. Втрати агросектору від підриву Каховської ГЕС можуть зрости до більш як \$10 мільярдів. Українформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3720710-vtrati-agrosektoru-vid-pidrivu-kahovskoi-ges-mozut-zrosti-do-bils-ak-10-milardiv-visockij.html>

Висновки. Необхідність запровадження механізму масової оцінки збитків підприємств, які вони зазнали у ході збройної агресії російської федерації, не викликає сумнівів. Адже наявні механізми, що вже запроваджені, придатні лише для проведення пооб'єктної (разової) оцінки або ж для глобального вивчення ситуації по країні в цілому. Важливими є механізми, які б дозволяли провести масову оцінку, з'ясувати в розрізі підприємств, галузей, видів діяльності, періодів інформацію про суму збитків (як прямих, так і непрямих), які зазнали вітчизняні підприємства. Запропонований в статті організаційно-методичний підхід містить методичний порядок обрахунку непрямих збитків (упущеної вигоди) аграрних підприємств від війни та організаційну послідовність узагальнення такої інформації в системі національної статистики.

Проведена апробація запропонованого підходу. На прикладі окремого сільськогосподарського підприємства встановлено розмір збитку внаслідок обмеженого землекористування, яке пов'язано з військовою агресією. У зв'язку з таким обмеженням дослідне підприємство, за нашими розрахунками, зазнало непрямих втрат у розмірі 3,2 млн грн за 2022 рік. Відповідно, всі подальші роки, в яких дане обмеження землекористування буде присутнє, мають бути аналогічним чином враховані в загальній сумі упущеної вигоди. В основу організаційного механізму запровадження масової оцінки нами покладена система державної статистики. Після оцінки та узагальнення у фінансовій і статистичній звітності підприємства, така інформація має належним чином узагальнитися на рівні окремих галузей та економіки в цілому.

Крім того, запропонований організаційний підхід та методичний порядок обрахунку непрямих збитків (упущеної вигоди) аграрних підприємств від війни передбачає запровадження доступного бухгалтерам пооб'єктного підходу, спрощеного застосування математичних та програмно-табличних методів, що дозволить достовірно, об'єктивно (документально підтверджено) визначати втрати без надмірних фінансових витрат пов'язаних з платністю сторонніх експертиз.

6. Over \$54 billion in damage to Ukraine's housing stock as a result of a full-scale war as of the end of May 2023. Kyiv School of Economics. URL: <https://kse.ua/about-the-school/news/over-54-billion-in-damage-to-ukraine-s-housing-stock-as-a-result-of-a-full-scale-war-as-of-the-end-of-may-2023/>
7. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.03.2022 р. № 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#Text>
8. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23.02.2023 р. № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text>
9. Оновлено реєстр пошкодженого та знищеного майна. Нотаріальна палата України. URL: <https://npu.ua/news/grzm51/>
10. Подати заявку на ремонт пошкодженого житла стає швидше: два оновлення в програмі «Відновлення». Вебпортал ДІЯ. URL: <http://surl.li/oqigfh>
11. Миткалик С. Дані про знищене та пошкоджене майно. Чому реєстр досі закритий? *Економічна правда*, 2024. URL: <http://surl.li/vvrmuf>
12. Деякі питання забезпечення функціонування Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.06.2023 р. № 624. URL: <http://surl.li/olayvt>
13. Реєстр збитків для України буде відкритий для прийому заяв 2 квітня. Урядовий портал, 2024. URL: <http://surl.li/wrhkjj>
14. Про затвердження Порядку подання заяв про відшкодування збитків, втрат чи шкоди, що завдані агресією Російської Федерації проти України, до Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2024 р. № 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2024-%D0%BF#Text>
15. Про реалізацію експериментального проекту із створення, впровадження та забезпечення функціонування Єдиної цифрової інтегрованої інформаційно-аналітичної системи управління процесом відбудови об'єктів нерухомого майна, будівництва та інфраструктури: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.11.2022 р. № 1286. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-2022-%D0%BF#Text>
16. Положення про Єдину цифрову інтегровану інформаційно-аналітичну систему управління процесом відбудови об'єктів нерухомого майна, будівництва та інфраструктури: Наказ Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України від 23.01.2024 р. № 65. URL: <http://surl.li/gltYES>
17. Цифрова екосистема для підзвітного управління відновленням. URL: <https://dream.gov.ua/ua>
18. Про затвердження Порядку використання коштів фонду ліквідації наслідків збройної агресії: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.02.2023 р. № 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2023-%D0%BF#Text>
19. DREAM Academy: освітня платформа. URL: <https://academy.dream.gov.ua/>
20. Про реалізацію експериментального проекту щодо відновлення населених пунктів, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.04.2023 р. № 382. URL: <http://surl.li/kphgrq>
21. Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2023 р. № 731. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-2023-%D0%BF#Text>
22. Методика оцінки визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності: Наказ Міністерства економіки України та Фонду державного майна України від 18.10.2022 р. № 3904/1223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#Text>
23. Методичні рекомендації з фіксації та визначення непрямих збитків агропідприємств від війни / [Жук В. М., Бездушна Ю. С., Попко Є. Ю., Жук Н. Л., Павленко В. О.]. К.: ННЦ «ІАЕ», 2023. 26 с.
24. Ostapchuk S. The role of accountant in assessing the enterprises' losses caused by the war. *Роль та значення бухгалтерського обліку, оподаткування, аналізу та контролю у підтримці інноваційно-інвестиційної активності підприємств для створення продукції з високим ступенем доданої вартості та сприяння післявоєнному відновленню економіки України*: кол. моногр. / За заг. ред. Т. С. Гайдучок. Житомир: Поліський національний університет, 2024. С. 27-43. URL: https://magazine.faaf.org.ua/images/stories/ostapchuk_research/ostapchuk_s_monogr_1_2024.pdf

4 References

1. The world bank. Damage, loss and needs assessment – tools and methodology. Retrieved from <https://www.gfdrr.org/en/damage-loss-and-needs-assessment-tools-and-methodology>
2. Conflict and Environment Observatory. (2022). How does war damage the environment? Retrieved from <https://ceobs.org/how-does-war-damage-the-environment/>
3. Krasnolutskiy, O. (2023). War with Russia: environmental damage to Ukraine exceeds UAH 2 trillion. *Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.net/rubric-ato/3738413-war-with-russia-environmental-damage-to-ukraine-exceeds-uah-2-trillion.html>
4. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. (2023). Damage to hydrotechnical reclamation from the explosion of the Kakhovka hydroelectric power plant exceeded UAH 150 billion. Retrieved from <https://forbes.ua/news/zbitki-gidrotekhnichnoi-melioratsii-vid-pidrivu-kakhovskoi-ges-perevishchili-150-mlrd-grn-minagropolitiki-12062023-14150>
5. Vysotskyi, T. (2023). Losses of the agricultural sector from the explosion of the Kakhovskaya HPP may increase to more than \$10 billion. *Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3720710-vtrati-agrosektoru-vid-pidrivu-kahovskoi-ges-mozut-zrosti-do-bils-ak-10-milardiv-visockij.html>
6. Kyiv School of Economics. (2023). Over \$54 billion in damage to Ukraine's housing stock as a result of a full-scale war as of the end of May 2023. Retrieved from <https://kse.ua/about-the-school/news/over-54-billion-in-damage-to-ukraine-s-housing-stock-as-a-result-of-a-full-scale-war-as-of-the-end-of-may-2023/>
7. Kabinet ministriv Ukrainy. (2022). Pro zbir, obrobku ta oblik informatsii pro poshkodzhene ta znyshchene nerukhome maino vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy [Decree on the collection, processing and accounting of information on damaged and destroyed immovable property as a result of hostilities, acts of terrorism, sabotage caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine]. Retrieved from <http://surl.li/havgh>
8. Verkhovna Rada of Ukraine. (2023). Pro kompensatsiiu za poshkodzhennia ta znyshchennia okremykh katehoriï ob'ektiv nerukhomoho maina vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy, ta Derzhavnyi reiestr maina, poshkodzhenoho ta znyshchenoho vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: Zakon Ukrainy [On compensation for damage and destruction of certain categories of immovable property as a result of hostilities, acts of terrorism, sabotage caused by armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, and the State Register of property damaged and destroyed as a result of hostilities, acts of terrorism, sabotage caused by armed aggression of the Russian Federation against Ukraine: Law of Ukraine]. Retrieved from <http://surl.li/gcquf>.
9. Notarialna palata Ukrainy. (2024). Onovleno rejestr poshkodzhenogho ta znyshhenogho majna [The register of damaged and destroyed property has been updated]. Retrieved from <https://npu.ua/news/rpzm51/>
10. Vebportal DIIA. (2024). Podaty zajavku na remont poshkodzhenogho zhytla staje shvydshe: dva onovlennja v prohrami jeVidnovlennja [Submitting an application for repair of a damaged home becomes faster: two updates in the program are Restoration]. Retrieved from <http://surl.li/oqigfh>
11. Mytkalyk, S. (2024). Dani pro znyshchene ta poshkodzhene maino. Chomu reiestr dosi zakryty? [Data on destroyed and damaged property. Why is the registry still closed?]. *Ekonomichna pravda*. Retrieved from <http://surl.li/vvrmfyf>
12. Kabinet ministriv Ukrainy. (2023). Deiaki pytannia zabezpechennia funktsionuvannia Derzhavnoho reiestru maina, poshkodzhenoho ta znyshchenoho vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy [Some issues of ensuring the functioning of the State Register of property damaged and destroyed as a result of hostilities, terrorist acts, sabotage caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine]. Retrieved from <http://surl.li/tqxin>.
13. Uriadovi portal. (2024). Rejestr zbytkiv dlja Ukraïny bude vidkrytyj dlja pryjomu zajav 2 kvitnja [The damage register for Ukraine will be open for applications on April 2]. Retrieved from <http://surl.li/wrhkjj>
14. Kabinet ministriv Ukrainy. (2024). Pro zatverdzhennia Poriadku podannia zaiav pro vidshkoduvannia zbytkiv, vtrat chy shkody, shcho zavdani ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy, do Reiestru zbytkiv, zavdanykh ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy, zasobamy Yedynoho derzhavnoho vebportalu elektronnykh posluh [On the approval of the Procedure for submitting applications for compensation for damages, losses or damage caused by the aggression of the Russian Federation against Ukraine to the Register of damages caused by the aggression of the Russian Federation against Ukraine, by means of the Unified state web portal of electronic services]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2024-%D0%BF#Text>
15. Kabinet ministriv Ukrainy. (2022). Pro realizatsiiu eksperymentalnoho proektu iz stvorennia, vprovadzhenia ta zabezpechennia funktsionuvannia Yedynoi tsyfrovoi intehrovanoi informatsiino-analitychnoi systemy upravlinnia protsesom vidbudovy ob'ektiv nerukhomoho maina, budivnytstva ta infrastruktury [On the implementation of an experimental project to create, implement and ensure the functioning of the Unified digital integrated information and analytical system for managing the process of reconstruction of real estate, construction and infrastructure objects]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-2022-%D0%BF#Text>
16. Ministerstvo rozvytku ghromad, terytorij ta infrastruktury ukraïny. (2024). Polozhennia pro Yedynu tsyfrovu intehrovanu informatsiino-analitychnu systemu upravlinnia protsesom vidbudovy ob'ektiv nerukhomoho maina, budivnytstva ta infrastruktury [Regulations on the Unified Digital Integrated Information and Analytical

-
- Management System for the Reconstruction of Real Estate, Construction and Infrastructure]. Retrieved from <http://surl.li/gltYES>
17. Cyfrova ekosystema dlja pidzvitnogho upravlinnja vidnovlennjam [A digital ecosystem for accountable recovery management]. Retrieved from <https://dream.gov.ua/ua>
 18. Kabinet ministriv Ukrainy. (2023). Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia koshtiv fondu likvidatsii naslidkiv zbroinoi ahresii [On the approval of the Procedure for the use of funds of the fund for liquidation of the consequences of armed aggression]. Retrieved from <http://surl.li/qexEET>
 19. DREAM Academy: osvithnja platforma [DREAM Academy: educational platform]. Retrieved from <https://academy.dream.gov.ua>
 20. Kabinet ministriv Ukrainy. (2023). Pro realizatsiiu eksperymentalnoho proektu shchodo vidnovlennia naselenykh punktiv, yaki postrazhdaly vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii [On the implementation of an experimental project on the restoration of settlements that suffered as a result of the armed aggression of the Russian Federation]. Retrieved from <http://surl.li/kphgrq>
 21. Kabinet ministriv Ukrainy. (2023). Pro zatverdzhennia poriadkiv z pytan vidnovlennia ta rozvytku rehioniv i terytorialnykh hromad [On the approval of procedures for the restoration and development of regions and territorial communities]. Retrieved from <http://surl.li/qeaebq>
 22. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy ta Fond derzhavnoho maina Ukrainy. (2022). Metodyka otsinky vyznachennia shkody ta obsiahu zbytkiv, zavdanykh pidprijemstvam, ustanovam ta orhanizatsiiam usikh form vlasnosti vnaslidok znyshchennia ta poshkodzhennia yikh maina u zviazku iz zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii, a takozh upushchenoi vyhody vid nemozhlyvosti chy pereshkod u provadzhenni hospodarskoi diialnosti [Method for assessing damage and the amount of damage caused to enterprises, institutions and organizations of all forms of ownership as a result of the destruction and damage of their property in connection with the armed aggression of the Russian Federation, as well as lost profits from the impossibility or obstacles in the conduct of economic activity]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#Text>
 23. Zhuk, V. M., Bezdushna, Yu. S., Popko, Ye. Iu., Zhuk, N. L., Pavlenko, V. O. (2023). Metodychni rekomendatsii z fiksatsii ta vyznachennia nepriamykh zbytkiv ahropidprijemstv vid viiny [Methodical recommendations for recording and determining indirect losses of agricultural enterprises from the war]. Kyiv: NNTs «IAE».
 24. Ostapchuk, S. (2024). The role of accountant in assessing the enterprises losses caused by the war (pp. 27-43). In *Rol ta znachennia bukhhalterskoho obliku, opodatkuвання, analizu ta kontroliu u pidtrymsi innovatsiino-investytsiinoi aktyvnosti pidprijemstv dlia stvorennia produktiv z vysokym stupenem dodanoi vartosti ta spriannia pisliavoiennomu vidnovlenniu ekonomiky Ukrainy*: collective monograph / ed. by T. S. Haiduchok. Zhytomyr: Poliskyi natsionalnyi universytet. Retrieved from https://magazine.faaf.org.ua/images/stories/ostapchuk_research/ostapchuk_s_monogr_1_2024.pdf